९१-३

४१ २०

६६३

९५

" Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai. "

दृष्ट्वैव महाबाहो शत्रुघ्नसहितो ययौ ॥६०॥ अमात्यैर्बंधुभिर्युक्तो सारथ्येश्वश्च वाजिभिः । पादातेन च सुखे
न ततः शतसहस्रशः ॥६१॥ स पित्रा सप्तपाश्वातः परिष्वक्तश्च बाहुना । भरतः सिंहविक्रांतः शत्रुघ्नश्च महाम
तिः । तं तदा प्रस्थितं वीरं भरतं वदतां वरं । राजा दशरथो वाक्यमुवाच जनसंसदि । प्रस्थितस्त्वं नरवर
मातामहकुलं सुतं । संदेशं शृणु मे वत्स तेन वक्ष्यामि माहितः ॥६४ शत्रुघ्नसहितो गच्छ मातामहकुलं
सुत । मातसहायो न वित्तासत्यं नित्यमनुव्रतः ॥६५ संदिश्यामि च तं तत्त्वयः संदेशं तव यत्कृतं । तव चैव मह
प्राज्ञ शत्रुघ्नस्य च मानद ॥६५ नित्यं त्वा श्वश्रु च या [illegible] शुश्रूषा मातुलस्य वै । आर्यकस्य च तन्नित्यं कार्यं का
ले भिवादनं ॥६६ ब्रतचर्यास्थितौ चैव कर्तव्यावि [illegible] यतात्मना । ब्राह्मणेषु सह धर्मात्म त्वदेयास सुदा कृताः ।
६७ काले काले यथाशक्तं च ब्राह्मणान भिवाद [illegible] ब्राह्मणा हि श्रिया मूलं पुरुषस्य सुनार्थिनः ॥६८ सहाया
र्थं च कर्तव्याः प्रणम्य नियतात्मना । सर्वविद्या तगाधन्यो मंगल्या ब्रह्मणः सदा ॥६९ देवाः पुत्र नवार्थ विप्र
जानां सुरसत्तमेः । प्रविता मानुषं लोकं न्नूमि देवा इति श्रुतिः ॥७० तस्य सर्वशास्त्राणि देवं च वदतां व
र । अस्त्रं महास्त्रं च विविधि व सुत्र धीरय । अश्वपृष्टे रथ त्वे व व्यायामं कुरु नित्यदा । गंधर्वविद्यासु तथा पार
गो न वपुत्रक ॥७२ अन्येष्वपि च शास्त्रेषु यत्नः कार्यः परस्त्वया । क्षणमप्यासितं पुत्र त्वया नाहिंसि सर्वदा

॥७३ कृतालप्रेषिणं चापि हितं कार्यं सदैव हि । इक्ष्वाकुशलिनं दिव्यां नेदिष्यामि सबांधवः ॥७४ एवमुक्त्वा स नृप
तिर्भरतं बाष्पगद्गदं । व्याजहार महातेजा गम्यतामा विचारय ॥७५ सोभिवाद्य जितः क्रोधो राजानं शिरसा तदा
। मातरं च महाभागा शत्रुघ्नसहितस्तदा ॥७६॥ प्रययौ नगरीं धीमान्बलेन परिवारितः । तथानुगम्यमानस्तु
सर्वैः पुरनिवासिभिः ॥७७ रामश्च महाभागो लक्ष्मणेन च वीर्यवान् । पुरस्तात्पर्ययौ धीमान्प्रीतिस्निग्धो हि
तस्य तौ ॥७८ अभिवाद्य रामं भरतः परिष्वज्य च लक्ष्मणं । निवर्त्तयत धर्मात्मा तदा सर्वसुहृज्जने । सुहृद्भिः के
श्चिद्वेहसहविद्भिरात्मवान् । अनुगम्यमानो विविधैर्बलवान्ततः कृतमंगलः ॥८० निवर्त्य स जनं सर्वं प्रययौ
शीघ्रवाहनः । पुरं मातामहस्यैतं यद्दध्यात्तिसधर्मविदं ॥८१ कथायां गमनस्तु हृदां मनोज्ञेन सहानुगः । दि
वसैः केश्चिदेवाथ सश्रांतबलवाहनः ॥८२ स नदीः पर्वतांश्चैव व्यतिक्रम्य सहानुजः । उपस्थितो वि
नगरं तदा राजगृहं विभुः ॥८३ स दूतं प्रेषयामास राज्ञो वृद्धस्य धीमतः । आर्यकस्य महातेजा भरतः
प्रियदर्शिनः ॥८४ श्रुत्वाहूतस्य वचनं स राजा सह मंत्रिभिः । प्रवेशयामास तदा भरतं नगरात्तमं ॥८५॥
पुष्पैर्गंधैश्च धूपैश्च सर्वतः समलंकृतं । राजमार्गस्तदा कीर्णो जलेन च समुच्छितः ॥८६॥ समुच्छ्रितपताकं
च ध्वजैर्योत्कृष्टनिनादितं । वेश्याभिर्वारमुख्याभिर्वाद्यानुगतशालिनं । पुरतो नृत्यमानाभिर्भरतस्य महा ८३

त्मनः।। नरमुख्यैश्च बहुभिः सूतमागधबंदिभिः।।७७ स्तूयमानो यथान्यायं भरतः प्रविवेश ह। प्रविश्य च ततो हर्म्यं
अभिवाद्य स्वमातुलं।।७८ स्वकं मातामहं चैव तथैव भ्रातृयोषितः। स चैव मातामहगृहे सर्वकामैः सुसंस्कृतः।। उवास
सुसुखी धीमान् किंचित्कालं नृपात्मजः।। आर्षे रामायणे वाल्मीकीये अयोध्याकांडे भरतगमनो नाम पंचत्रि
शतितमः सर्गः।। कदाचिद्भरतः श्रीमान् स्वकं मातामहं नृपं। अभिवाद्य महात्मानमिदं वचनमब्रवीत्। आचार्य
मत्तु गच्छेयं भवतोऽनुमते प्रभो।।२ लेख्यं संख्यां च शब्दज्ञान् नीतिशास्त्रपारगतान्। गंधर्वांश्च विद्यासु शिल्पज्ञातिषु चा
परान्।।३ नरांश्चिनीतान् च त्वं शास्त्रवेत्तुमिच्छामि तच्च ... णा चेद विदुषेष्टत्वान्यरमप्रजितान्।।४ व्यादिष्टा
न्नवते छामि शिष्यार्थं मम नित्यशः।। श्रुत्वा तु भरतस्य तद्वचः परमहृष्टवत्। आज्ञापयत्तदा राजा यदुक्तं
भरतेन वै।। श्रुत्वा तु भरतो राज्ञा व्यादिष्टाननुरूपतः ... दा।। सर्वविद्यासु कुशलान् परं हर्षमवाप ह। प्रदा
य शिष्यमात्मानं तेभ्यः स रघुनंदनः।।८ आचार्येभ्यस्तदा दत्त्वा न धार्मेणाभिजगाम ह। सोऽनु पूर्वेण तान् स
र्वान् परिजग्राह सुव्रतः।।९ सह भ्रात्रा महातेजा शत्रुघ्नेन यशस्विना। एवमाचार्यहस्तेषु वर्तन्नरघुस
त्तमः।।१० रममाणो नरव्याघ्र परं हर्षमवाप ह। शुश्रूषां प्रतियत्नात्मा आचार्याणां यतेंद्रियः।।११ अर्घ
मानप्रदानाद्यां यथाकालमतंद्रितः। ज्ञानाभ्यासप्रवृत्तस्य विज्ञाननिरतस्य च।।१२ एवं कालो व्यतिक्रा

(3)

मत्तुमहान्भरतस्य तु। यदा ज्ञाने ष्ठु निष्ठा विश्रामवान् रघुनंदनः॥३ ततो बुद्धिसंजाता धर्मश्रोत्रे सनातनं।
ब्राह्मणान्याथष्ट केन्यो भिक्षुकान्योथ धार्मिकः॥४ ये चान्ये च महाभागा धर्मिष्ठकुलजा द्विजाः ताः सर्वान्स
महातेजाः सेवति धर्मकारणात्॥५ श्रोतरात्मनि धार्मीस्य सततं पर्यवर्त्तत। कथायां धर्मयुक्तायां रमतेर
घुनंदनः॥६ तापा हिंसारता नित्यं यश्च धर्मपरायणाः। ताः सर्वान्स महातेजा उपास्ते निभृतः शुचिः॥७ शा
स्त्राणि च महाभागा नित्यात्रा गुणवानपि वेद विद्यासु वा त्यासु कुशलः सर्वशास्त्रवित्॥८ ततस्तत्व
मिवात्मानमन्यते धर्मसेवनात। तस्य बुद्धि सं [illegible] त्वि उ संप्रपषणं प्रति॥९ स दिदेशानदा इतं ब्रा
ह्मणं छन्नलक्षणं। आयाध्यां गच्छ नन्दं ते तत्रा [illegible] गमं॥१० पितरं कुशलं ब्रूहि मातृश्च मातरो त
था। शत्रुघ्नाव कुशलं तस्यो वाच्या दशरथः प्रभुः॥ [illegible] मातामहे तात वर्त्तताच्च दत्तु यहात। यथाज्ञप्तं ततेत
तमहं च वस्तुं न प्रियं॥१२ स्नातातिना न्यनुज्ञातो भरतेन यथाविधिना। कृतः परमसंतुष्टः प्रयातो येन साकुरी॥१३
अयोध्यां नगरीं रम्यां प्रविवेश महातपाः। यां सराजीवो नाम्नाहोराजादशरथस्य च वेशाना॥१४ प्राप्तवान थतं
कृतो भरतस्याह शासनात। त्ववेदयतत राज्ञो माहन्यो थ द्विजस्तदा॥१५ नंतत्र आत्या थराजे द्रभरतः सत्यवि
क्रमः। धनुर्वेदे च वेदे च नीतिशास्त्रे च पारगः॥१६ अर्थशास्त्रे च कुशलो व्यायामे च तथैव च। हस्तिशिक्षासु ८४

Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

प्रदक्षिणी कृत्य ततो जगामात्मगतिं तदा। गते रामे प्रशांतात्मा रामो दाशरथिर्विभुः॥ ३३ वरुणायाप्रमेयाय
दादौ हस्ते महायशाः। अभिवाद्य ततो रामो वसिष्ठप्रमुखानृषीन्॥ ३४ पितरं सुहृदं वाक्यमुवाच रघुनंदनः।
ज्ञामदस्येग ततो रामः प्रयातुं च पुरं गिरी॥ ३५ अयोध्या त्रिमुखीसनाथया नाथ्यन्पालिता। रामस्य तद्व
चः श्रुत्वा प्राप्य हर्षमनुत्तमं॥ ३६॥ नोदयामासुस्तानां ततो जगामाशु ततः पुरीं। पताकाध्वजिनीं रम्यां तूर्योद्घु
ष्टविराजितां। ३७ बाहुभ्यां संपरिष्वज्य मूर्ध्नि वाघ्राय राघवं। गतो राम इति श्रुत्वा प्राप्य हर्षमनुत्तमं। ३८ सि
क्तराजपथां हृष्टां प्रकीर्णकुसुमाकरां। रा[illegible]निसुखैः पौरैर्मंगलवादिभिः॥ ३९ प्रकीर्णा द्रु
विद्राद्राजा पुरीं संवनिकतनां। कौशल्या च सुमित्रा या कैकयी च सुमध्यमा॥ ४० वधूप्रतिग्रहे युक्ताया
श्चान्या राजयोषितः। ततः सीतां श्रीप्रतिमामूर्मिलां च यशस्विनीं॥ ४१ कुशध्वजसुते चोभे जगृहुर्नृपयोषितः।
मंगलालापनैर्होमैः शोभिताः क्षौमवाससः॥ ४२ देवतायतनान्यादौ सर्वास्ताः परिचक्रमुः। अभिवाद्या
भिवाद्यांश्च सर्वा राजसुतास्तदा॥ ४३ रेमिरे मुदितास्तत्र भर्तृभिः प्रियहितरताः। कृतदाराः कृतास्त्राश्च सधनाः
ससुहृज्जनाः॥ ४४ शुश्रूषमाणाः पितरं वर्त्तयंति नरर्षभाः। तेषामतियशा लोके रामः सत्यपराक्रमः॥
४५ स्वयंभूरिव भूतानां बभूव गुणवत्तरः। रामस्तु सीतया सार्द्धं विजहार बहूनृतून्। ४६ मनस्वी तद्गतस्तस्या

५

नित्यं हृदि समर्पितं ॥ ..या तु सीता रामस्य दाराः प्रियकृता इति ॥४७ अनुरूपगुणाश्चापि पितृनन्द्याया विवर्द्धि
ताः । तस्यापि सन्नीक्षिगुणं हृदये परिवर्तते ॥४८ अनाख्यातमपि व्यक्तं व्याचाष्ट हृदयप्रिये । तस्य चान्याया वि
शेषसा मैथिली जनकात्मजा ॥४९॥ देवताभिः समारूपसीता श्रीरिवरूपिणी । मयासराजर्षिवराभि
कामया । साम श्रियावामनमराजकन्यया । अतीवरामः शुशुभे भिरामया शशीव पूर्वेदिविष्णुकन्यया ॥५१
आर्षे रामायणे वाल्मीकीये दशरथ प्रमा दानाम सप्तसप्ततितमः सर्गः ॥ ॥४४ समाप्तं बालचरितं ॥
अतः परं अयोध्याकांडं भविष्यति ॥ छ ॥ कस्यचित् कालस्य राजा दशरथः सुतं ॥५२ भरतं केकयी
पुत्रमिदं वचनमब्रवीत् । अयं केकयराजस्य [illegible] सति पुत्रक ॥ ५३ आनेतुमागता वीर युधाजिन्मातुल
स्तव । श्रुत्वा दशरथस्यैतद्भरतः केकयीसुतः ॥ ५४ गमनायमतिं चक्रे शत्रुघ्नसहितस्तदा । सुचातु हूरसं
प्राप्तं केकायन्यो नृपात्मजं ॥५५ भरतं चात्रनुज्ञानराज्ञा राजीवलोचनं । प्रहृष्टा तत्र केकेयी सुदा परमया
युता ॥५६॥ चिंतयामास गमनं भरतस्य महात्मनः । गमनं च मतिं चक्रे तस्यां तस्य शुभाननं ॥ ॥५७ शुह माता
महकुलं सुन्यस्तं मन्यास हिंसा । न हि कश्चिद्विशेषामत स्मिन्वापीह्वा शहं ॥५८ सचन्य सुज्ञायनृपसु
तं सुरसुतापमं प्रेषयामास केकेयी तदा राजगृहं प्रति ॥५९ आपृष्ट्वा पितरं धीमान्रामं चाक्लिष्टकारिणं । मा ५

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

×खलुकेकेयि×

(5)

राजा केकेयीमुद्यतांजलिः प्रसादयामास भुनर्वचनं विदमब्रवीत् ॥२३ साधु हृद्धस्यदीन
स्याचिवृद्धस्यास्यवितसः । प्रसादः क्रियतां देवि । नर्द्धस्या मन्नि यावतः ॥२४ नागेत्राहि देवि
प्रसीद मे ॥ २५ इताते मयियज्ञासा । यदीयं वारुहासि नि । सत्यामवस्वनावामचंदं धीनो
ऽस्मि सर्वथा ॥ २६ यदन्यं दिक्ष सि प्राप्तुं रामं खलु केकेयि मायेतद्वाक्यमीरितं । कुरु सा
धु प्रसादं मे नीतस्य शारणे षिणः ॥ २८ विशुद्धभावस्य विडष्टनावाद्भुशान्तरूपस्य चतस्य राज्ञः ।
श्रुताश्रुपातस्य तथा स्मियावतो न तुर्नर्णशं ... ॥२९ ततः सराजा भुनरेव मूर्छितः प्रियामतुष्टां प्र
तिकूलनाषिणीं । समीक्ष्य पुत्रस्य विवासकार... तो निषण्णा विललाप दुःखितः ॥ ३५ इत्यार्षे श्री
रामायणेऽयोध्याकांडे दशरथविलापोनाम ... ॥ ६ ॥ पुत्रशोकातुरं दीनं विसंज्ञं पतितं भुवि
विवेष्टमानं नृपतिं केकेयी वाक्यमब्रवीत् ॥१ पापं कृत्वेव किमिदं मम संश्रावितो स्वयं । शेष
छिति तालसन्नः स्थातुं सात्य च मर्हसि ॥२ आहुः सत्यं परं धर्मं धर्मज्ञाः सत्यवादिनः । सत्यवा
गिति वज्ञाचा । मयाच मनियाचितः ॥ ३ कापोतस्यानयं दत्वा शिबिः किलमहीपतिः ॥ ३ कृत्यवस्व
मांसानि दचास्वर्यमितोगतः ॥४ अलर्कश्चापि राजार्षिब्राह्मणनाभियाचितः ॥ प्रादायाक्षुत्स्यनेत्र

×प्रव
ते। सर्वस
प्राणां। स्र
प्रसीद
न्येन ×३

Joint project of Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

स्चेनाकष्टष्टमितोमतः॥५ सरित्यंवपतिः सत्यांमयीदांछ्ला पितः श्रुरास्समयपालयानस्तु। न
लंघयतिविगवान्॥२६ सत्यप्रतिज्ञस्तस्मात्वंप्राकृप्रतिज्ञयामवारो। एरित्यज्यसुतेरामंवनवा
(6) सायराघव॥२७ नकरिष्यसिविदद्यवचेनंमानिकोदितं। अथतास्ततसोराज्ञन्। परित्यक्ष्यामि
जीवितं॥२८ छलपास्सनकेकय्या। बद्धएवेनराधिपः। नाशकच्चेवलाच्छेत्तुं। बलिश्रागिवविं
ह्लना॥२९॥ विवर्षवदनश्चापिविक्रांतह[illegible]या[illegible]नवत्। यदृच्छयांतरगतो। राजागाचक्रायारि
वा॥३० विक्रांतविहनन्यनो॥ नष्टसंज्ञा[illegible]ः। तद्भ्रादिववधिएसंस्तम्यात्मानमब्रवीत्॥
३१ शाकसंरंनतात्राद्रः। केकयीमनिर्व[illegible]धिगस्तुपापशीलतिष्टशंसनर्थयाति॥३२ त्य
जामिचामहंपापांनिर्हणांनिरपत्रपां। [illegible]त्रमस्ति। कुद्धयाराज्यलुब्धया॥३३ मंत्रतास्त
मयापाणिर्गृहीतायस्यजामितं। चक्रातया[illegible]नरंतत्यजाम्यनपकारिणं॥३४ एवंविलतस्तस्य
राज्ञोदशरथस्यतुउजगामसानिशाक्रस्नाडः स्वार्तस्यमहात्मनः॥३५ आघ्याषसिप्रस्नातायांशर्वयां
वीरमागतः। सुमंत्रःप्रांजलिर्भूत्वाबोधयामासपार्थिवं॥३६ सुप्रस्नातानिशाराजंस्तावयंनंदमस्तु
ते। प्रतिबुध्यस्वराजार्ष। राजकार्याणिकारय॥३७ एसंवंद्रोदयप्राप्तायथावर्द्धतिसागरः। सवा १०

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

6A

थ्रीविन्नवेः हर्षा। स्तथावर्दमहीपत्तः॥२८॥ यथारविर्यथांसाग्मा। यथोजावरुणएयथा। नं
दन्दृष्ट्वाश्रियाविवा। तथानंदस्वनृपत॥२९ ततः सराजासूतस्य। प्रतिबोधनमंगलं। श्रुत्वा
तिदुःखसंतप्त। मान्नाप्येदमब्रवीत॥४० सूतकिंदुःखितं मां चाल्लातुमस्स्वमिच्छसि। वचोभिर
निराहर्त्तमान्नूयस्त्वमनुचेतसि॥४१ सुमंत्रस्तु वचः श्रुत्वान्नर्देद्दीनस्पत्नाषतः। सहसाव्रीडितः
किवि। त्तस्माद्द्वाद्याक्रमत॥४२ अथां [illegible] शोलोकेकेयीउनरब्रवीत। न्नत्तारंवाक्प्र
तोदनसीदमानं उदविव॥४३ किमेवंनाष [illegible]। क्यूबशाहतोयथा। राममाहूयविश्वब्ध्वंवना
याद्यविसर्जीय॥४४ यदिसत्यप्रतिज्ञासिक्रु [illegible] वनंप्रियं। नायंकालोविषादस्य। नमोह
स्योपपद्यत॥४५ प्रब्राज्यराममनरतंयोवरा [illegible] व्या। निः सपन्नोवमांत्तचाञ्नवाद्यविगह्वरः॥
॥४६ सन्नुत्वावाक्प्रतोदनप्रतोदनेवसरुवः। राजाशोकाभिसंतप्तः सुमंत्रमिदमब्रवीत॥४७
सत्यपाशविबाद्धोऽस्मिसूतविभ्रांतमानसः। रामंद्रष्टुमिहेच्छामिचंतशीघ्रमिहानय॥४८ इतिरा
ज्ञोवचः श्रुत्वाकिंकियातदनेतरः। स्वयमेवाब्रवीत्सूतंइदंसंचरयन्निव॥४९ नरेंद्रमतमास्थायतुगच्छ
त्वंराममानय। यथावशीघ्रमेविता। तथैवब्रयस्वयं॥५० ततः सुमंत्रःत्वरितो विनिर्याय यौमहीप

१०६

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

तीन्द्वारगतान्विलोकयन् । विनिर्गतश्चापि ददर्शाधिष्ठितानुपागतान्मंत्रिभाराहितांस्तदा ।। ५२६
त्यार्षे श्रीरामायणे कैकेयीप्रत्याख्यानो नाम सर्गः ।। ।। अथ तां रजनीं सुष्टा प्रक्षानान्नृपमंत्रिणः ।
पौरजानपदाश्चैव । भारा हितसुरागमाः ।।१ राज्ञा प्रस्थानमागम्य । सञ्जसंदर्शनार्थिनिः । आभिष
कनिकं सज्जं चाततस्तुष्टेपाज्ञया ।।२ तस्मिन्नहनि पुण्यारण्या सामस्यागमुपागतो आभिषेचनिकं द्रव्यं
रामार्थमुपकल्पितं ।।३ स्थातकोनेवकविरान [illegible] मलंकृतं । उपकल्पितमास्तीर्णं मृगाधिपति
चर्मणा ।।४ गंगायमुनयोश्चैव संगमायाहृतं [illegible] घान्यास विरितः पुण्यास्तास्यश्च जलमाहृ
तं ।।५ सर्वपश्चान्मुखीन्यश्च तिर्थगान्यश्च सव [illegible] मुद्रन्यश्च सार्वान्यः सलिलं समुपाहृतं ।।
६ क्षीरदक्षप्रवालिम्बा । पासातस्य विमिश्रितिः [illegible] नाद्यलंकृत्य कांचना उपकल्पिता ।।७ चक्का
राराचना विवह्तं मधुपायाद धि । ताथ्येव [illegible] नौ । मृद्धापामंगला निच ।।८ चंद्रांशुविमलं चा
रु । मणिहेमलंकृतं । चामरव्यजनं श्रीमद्रामार्थमुपकल्पितं ।।९ हार्णिडमंडलान्नेच । श्रीमन्माल्या
विभूषितं रामस्य[स]योवराज्यार्थं । मातपत्रं प्रकल्पितं ।।१० तथ्या गाव्हषम्नः त्वाता ह्याश्चोद्योपकल्पि
तः । मत्तो गजः द्वषश्चैव श्रीमास्तत्रोपकल्पितः ।।११ अष्टौ कन्याश्च मंगल्यावराभरणभूषिताः । वादि १०५

त्राणि च सर्वाणि गणिकाश्च स्वलंकृताः ॥१२॥ इक्ष्वाकुराज्याभिषेचितस्य चान्यदपि किंचिन। अभिषेचनि
केऽवश्यं सर्वं तत्रोपकल्पितं ॥१३॥ अप्यातमं विप्राः साकं सुमंत्रं सहाराहिताः। ऊचुरन्यागतान् स्मान् राज्ञः
आवेदयति च। पश्यामानहि राजानमुदितश्च दिवाकरः॥ यौवराज्याभिषेकश्च कल्पितो रामस्य धीम
तः॥१४॥ इति तिरवमाजस्नः प्रतीहारा महीपतेः। अब्रवीत्तानिदं वाक्यं सुमंत्रो मंत्रिसत्तमः॥ १५॥ अ
यं ष्ठ्वामि वचनात्सुखमाप्रुष्मतां नृपं। राजसं... र्थं च अयमावेदयामि च॥१६॥ इत्युक्त्वांतः पु
रद्वारमासाद्य स पुनरस्वरन्। सुमंत्रो नृपतिं ... त्रूयोव्य बोधयत्॥१७॥ ब्रह्मेंद्राग्निपुरा
गास्त्वां विबुध्य विबुध्येपम। शिवाय बोधयं चैव ... एणाय च मानद॥१८॥ गता निशायं कविता
सुखनन्दपसत्तम। प्रतिबुध्यस्व राजेंद्र राजकार्या... कारय॥१९॥ प्रवाराध सो मंत्रिणश्च पौरा जान
पदास्तथा। दर्शनात्तेऽभिकांक्षंति प्रतिबोद्धुं च मर्हसि॥२०॥ तं तथा पुनरभ्येत्य बोधयंतं नराधिपः। सु
मंत्रं दुःखसंतप्तस्वरमाण इवाब्रवीत्॥२१॥ सुमंत्र नावसुप्तोऽस्मि रामं उक्षिप्रमानय। इति राजा
दशरथः सुमंत्रं पुनरब्रवीत॥२२॥ इति राज्ञो वचः श्रुत्वा सुमंत्रः संचचारत्रिवा निर्जगाम सुसंत्रांत
स्तस्माद्राजनिवेशनात्॥२३॥ निष्क्रम्य त्विवचरितो राममातृ.यिंतदा। राथनजविताश्चितयो

(8)

रामगृहं प्रति ॥२४ ततो व्रजन् राजमार्गस्थं प्रतिव्यूहन्नुपागतं । स्थवचारः कथयतां रामाभिषवसंश्रि
ताः ॥२५ अद्य रामाभियौवराज्यं प्राप्स्यति पितुराज्ञया । अहो महासवोऽस्माकमद्यायं नविताप्तर ॥
२६ आहाद्या वुगृहीताः स्मो यस्मात् धुजनवत्सलः । पालयिष्यति नो रामः पिताऽपुत्रानिवौरसान् ॥२७॥
इति तत्र जनौघस्य वचः शृण्वन् समन्ततः । ययौ सुमंत्रश्चरिता । राममानयितुं गृहात् ॥२८ अ
थासमाद रामस्य विश्रमात्रनिवायापमं दामभिव [illegible] पानां प्रलंविः समलंकृतं ॥२९ रामोपवा
ह्यं च गजं मुक्ताहारविभूषितं । कृतार्थनं चंदन [illegible] रावता पमं ॥३० सवाजियुक्तं नराग्र्यं न
सारथिस्तदागतः । पौरजनं प्रहर्षयन् । विविश [illegible] रामस्य गृहं सुद्धिमन्महेंद्रविश्मप्रतिमं प्राज्ञ
या ॥ ३१ स तं समासहर्द्धिमन्महा । उरुहर्षस्तातां [illegible] भिवीच्यच । अनेकरत्नाकरत्नाकरमत्पलं
कृतं गृहं वराहस्य शचीपतेरिव ॥३२ उपस्थितैर्मागधसूतबंदिभिस्तथैव वैतालिकसोरव्यामायकैः
अभिष्टुवद्भिर्गुणातानृपात्मजं समासृतद्वारपथं ददर्श सः ॥३३ ससमसकर्दक्काषिरलंकृतं विनीत
वेषैर्बहुभिः सुरक्षितं । विवेश रामस्य गृहं महर्द्धिमन्महाप्रमाणं पमं त्रिसत्तमः ॥३४ सितान्न
शैलाग्रमशृंगमंनिभं महाविमानप्रतिमं जनौघवत् । अवार्यमाणः प्रविविश्य तद्गृहं स राजपुत्र १०६

स्यनारंदस्सारथिः॥३५ इत्यार्षे श्रीरामायणे ऽयोध्याकांडे द्व्याष्टको नाम सर्गः॥ ॥जनौघं व्यत्य सो
ऽतीत्य षट् कक्षास्तस्य वेश्मनः। प्रविविक्तां ततः कक्षां सप्तमीमाससाद ह॥१ युवभिः पुरुषैर्गुप्तां
प्रासकार्मुकपाणिभिः। अप्रमादिभिरेकाग्रैर्भक्तिमद्भिरलंकृतैः॥२ तथा कंचुकिभिर्वृद्धैः
कषायांबरधारिभिः। रक्षितामनलंकारैः [illegible]धरैर्वेत्रपाणिभिः॥३ ते दृष्ट्वा वागतं दूतं रामं
प्रियचिकीर्षवः। सहसोत्थाय रामाय समुपेत्य [illegible] द्वारि॥४ अकृत्वैवान्यागततं वहूतमन्यहितं
पितुः। रामः प्रवेशयामास सत्कृत्यानघ [illegible]नः॥५ स तं धनदसंकाशमुपविष्टं स्वलंकृ
तं। ददर्श सूतः सौवर्णे पर्यंके राकवास्त्र[illegible] वराहरुधिराभेण सूक्ष्माल्केण महाभुजं। अ
नुलिप्तं वराहेण चंदनेन सुगंधिना॥६ वालव्यजनपाणिन्यासीतया पार्श्वसंस्थया। सप्रश्र
यास्यमानं श्रियेव मधुसूदनं॥ तरुणादित्यसंकाशं प्रज्वलंतमिवाश्रिया। ववंदे राममभ्येत्य
सुमंत्रो विनयान्वितः॥८ पृष्ट्वा विनतं सुखं प्रश्नो विहारशयनासने। उवाच चानंतरमिदं सुमंत्रो राज
शासनात्॥९ कौशल्या सुप्रजा देवी देवस्त्वां द्रष्टुमिच्छति। कैकेयीसहिता राम गम्यतां

दिराच्चत॥ ११ एवमुक्तः सुमंत्रेण। रामो राजीवलोचनः। शिरसा प्रतिगृह्याज्ञां। पितुः सीतामथाब्र
वीत्॥ १२ सीते तादवश्चादेवी च समागम्य परस्परं। मम मंत्रयते नूनं यौवराज्याभिषेचनं॥ १३ कथंय
तति माता मे। कैकेयी मत्प्रियेच्छया। आह्येवमां यौवराज्ये प्रतिपादयितुं स्वयं॥ १४ नूनं रहसि राज्ञा
नं संचारयति मत्कृते। अथवा सहिता राज्ञा प्रियं मे वक्तुमर्हति॥ १५ याहत्नी परिषत्सीते हृतन्या
यं यथा विधः। कच मां ध्येध्यैवराज्ञा मां यौवराज्ये नियच्छ्यति॥ १६॥ तस्मात्वाग्रमहं गत्वा। पश्या
मि जगतीपतिं। एकं रहसि कैकेय्या। सह[illegible]नवरं॥ १७ इति तूर्णं वचः श्रुत्वा। सीतावचन
मब्रवीत्। गच्छार्यपुत्र पितरं द्रष्टुं मातरमेव च॥ १८ इत्युक्त्वा तां जलिं कृत्वा रामं संप्रस्थितं तदा॥
आकारादनुवब्राज सीतानर्ष्टवशाउगा॥ १९ तां निवर्त्य तदा रामो निर्जगाम वराचितः॥ पितरं
द्रष्टुमारूढः कैकेय्या सहितं रहः॥ २० विनिर्गम्य स तस्मात्स गृहाद्दुपमद्यकतिः। ददर्शार्थिजनं घ
रिस्थितं दर्शनलालसं॥ २१ स सर्वानर्थिनो दृष्ट्वा समेत्य प्रतिनंद्य च। शुक्रमेव रथं रोक्तमोहरो
हत्वराचितः॥ सुसंतमिव चहूबिप्रन्नयार्कमिवांबरात। करेणुशिशुकल्पैश्च युक्तं परमवाजिभि॥ २२ १०७

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai joint project

हर्यश्वयुक्तं भगवान्स्वरथं मघवानिव। तमारुह्य ययौ रामः श्रिया परमया ज्वलन्॥२४ सते
न रथमुख्येन पर्जन्यसमनादिना। विनिर्ययौ स्वभवनात्क्षिताभ्रादिव चंद्रमाः॥२५ छत्रचामरपा
णिस्तु। ययौ तावल्लक्ष्मणस्तदा। अन्वारुरोह दाविंडमुपेंद्र इव हर्षयन्॥२६ ततो हलहलाशब्दस्तु
मुलः समवर्त्ततः। उपस्थोमेश्रहृष्टानां जनानां वीक्ष्य राघवं॥२७ हर्षोत्तिनजनौघेन सहसा स
मुदीरितैः। स राक्षः स्वरयामास दिवं च भूमिं ... तः॥२८ प्रहर्षचक्रिः कुरवा सिञ्जिर्जनैः साम्ना
ज्यमानः श्रियश्चाश्ववाजिभिः॥२९ करग्रह ... तन्नाभितं गितैर्ययौ जनो वंचतिश्च जयन्
शनैः॥३० इत्यार्षे श्रीरामायणे रामाभिषेको ... सर्गः॥ ॥अथ रामो रथगतः स्तूयमानः स
मंततः। पौरं अञ्जलिमाला निरस्य गच्छद्विषि ... तः॥१ शुश्राव चेमाः शतशो वाचः पौरजनेरिताः।
आत्मा निषच संयुक्ताः गुणश्रवणकीर्तनाः॥२ अद्य राजा स्वयं दत्तो रामो राजीवलोचनः॥ स्वगु
णपार्थितां धर्मात्मा उत्तोपाश्यति श्रियं॥३ अर्हत्येव श्रियं शास्तुं पृथिव्यां वासवोपमः राज्ञः सका
शात्गुणवान् मान्महति राघवः॥४ यदि रामस्य विज्ञामो रात्तानः परिरक्षिता। अतीत्य तु विमोदे
मजनान्स्वर्गनिवासिनः॥५ यदि नः सुकृतं किंचित् यदि दत्तं कृतं यदि फलं न नास्ति न राजा मोन

(10)

वत्तरच्छिता॥६ न हृष्टा जीवीतं विता न दुःखी तु विकत्थनः। यथि राजा। योवराज्ये राममद्याभिषेक्ष्यति
॥७ इति रामः स्तुमाना वाचः शुश्रुवे नृपो रजनेरिताः। राजमार्गे ह्यमाणोजगाम सनवनेपितुः॥८ वा
तायनगतास्त्विमं याते पोरजनस्त्रियः। ददृशुः प्रशशंसुश्च स्वगुणैरनुरंजिताः॥९ पितामहे राच
रितं तद्येव प्रपितामहेः। अतिवस्पात्ययं ह्वंत्राणा राघवेण ह्याता न्विताः॥१० यथा पितामहेनात्रपव
यं पित्रा च पालिताः। तथाधिकं नरं रामः पालयिष्यति नाक्रवा॥११ अलमेवा घ्रमुक्तेन प्रियेयार्थे
रलवनः। तावयाण वा योवराज्यं राघवं मोटं प्राम वाभिषितं॥१२ अतो हिनः प्रियतरं नान्यत्किंचिद्भवि
ष्यति। रामाभिषेकादन्यत्र जीवितादपि वप्रिया तां॥१३ यथा पुत्रेण कौशल्या देवी नंदतरा घ्र
वश्रियस्तु कामवाप्नोतु सीता रामश्च या सह॥ [illegible] वराज्यमवाप्य त्वं पितृदायाद्यमीप्सितं॥ जि
तामित्रः सुखी राम। दीर्घमायुरवाप्नुहि॥१५ इति रामं तदा दृष्ट्वा। याते पितृनिवेशाने। जालवाताय
नगताः ऊचुः पोरजनस्त्रियः॥१६ एता श्चान्याश्च विविधास्तदासीनः कथाः शुभाः। स्त्रिएवनरा मा
यायो श्रीमास्तदा राजनिवेशनां॥१७ न तस्मात्सुरूपः कश्चिन्न नारी नरकुंजरात्। दृष्टिं शक्रोत्य
पाक्रष्टुं नमनस्तत्गुणोर्हतां॥१८ सार्वेषां हि स वर्णानां च जर्णाम प्रिय राघवः। प्राणेर पि प्रियतरा व २०८

हृवरुणसागरः॥१९ सराजकुलमासाद्य महेन्द्रभवनोपमं। अवतीर्य रथात्तस्मात्स्वविवशश्रि
याज्वलन्॥२० सर्वाः क्रमेणातीत्य कक्ष्या दशरथात्मजः संनिवर्त्य जनं सर्वं शुद्धान्तःपुरमत्यगा
त्॥२१ तस्मिन्प्रविष्टे पितुरंतिकं तदा। जनः सर्वो मुदितो नृपात्मजं। चकांक्षत तस्यैव विनिर्गमं। पु
नर्यथोदयं चंद्रमसो महोदधिः॥२२ इत्यार्षे श्रीरामायणे रामानयनं नाम सर्गः॥ ॥ ॥ददर्शा
सनेरामश्चासीनं पितरं तदा। कैकेय्या सहितं दीनं मुखेन परिशुष्यता॥१ स पितुश्चरणौ पूर्वं प्र
णिपत्य कृतांजलिः। ततो ववंदे चरणौ कैकेय्याः सुसमाहितः॥२ रामेति विरपि बाष्पपर्यपितुः पादावनं
तरं ववंदे शिरसा ततः श्रीमान्कैकेय्याश्च विनीतवान्॥३ तं स्थितं वशितं दृष्ट्वा। रामं दशरथो नृपः
नाशक्नोदप्रियं वक्तुं प्रियपुत्रमनागसं॥४ रामेत्युक्त्वा वचनं बाष्पवेगजडीकृतः नाशक्नो
त्सुरता वक्तुं। निरीक्षितुं दयितं सुतं॥५ तमपूर्वं पितुर्दृष्ट्वा विकारं परिशंकितः। रामोप्युष्णगमापे
दे पदा स्पृष्ट इवोरगः॥६ अप्रसन्नेंद्रियं दृष्ट्वा शोकसंतापविक्लवं। निःश्वसंतं तथा नागं दीर्घमुष्णं
चकुरिवतं॥७ ऊर्मिमालिनमक्षोभ्यं क्षुभितं सागरं यथा। उपप्लुत्यमिवादित्यं उक्तान्नृतमृषिं यथा॥
८ अचिंत्यं विकारं तं दृष्ट्वा रामः पितुः सदा। बभूव संरब्धतरः समुद्र इव पर्वणि॥९ चिंतयामास

(11)

वतदा रामः पितृहितरतः। किंनिमित्तमयं राजा न मां शास्त्यद्य दीनवत्॥१० इच्छा रामेति कस्माद्य ना
नरं प्रतिपद्यते। कच्चिन्मया नापराद्धमज्ञानाद्वाथवा नव॥११ अन्यदा ह्येष मां दृष्ट्वा कुपितोपि प्रसा
दति। दृष्ट्वा तस्यास्य मामद्य किं नायासा यमीदृशः॥१२॥ तथा स पितुरायासमपूर्वं पितृवत्सलः। दृ
ष्ट्वा स चिंतयामास तत्र दह्यमानसः॥१३ तत्र दृष्टि गतां प्राह एवं विषण्णवदनस्ततः। कैकयीमभिवीक्ष्ये
दां रामो वचनमब्रवीत्॥१४ दिवि किंनु मया ज्ञानादपराधं महीपतेः। विवर्णवदनो दीनः कैनमाना
भिभाषते॥१५ शारीरो मानसो वापि कच्चिदेनं न बाधते। संतापो वाभितापो वा दुर्लभं हि सदा सुखं
॥१६ कच्चिन्नभरते किंचित्कुमारे प्रियनंदने। शत्रुघ्ने वाप्युदारे वा दविमातृषु वा चौ मम॥१७ कच्चिन्म
यानापराद्धमज्ञानाद्येन मे पिता। कुपितस्तन्मम त्वं चैवैनं प्रसादय॥१८ पितर्यपरितुष्टे हि
त्वया वा किंचिदप्रियं। नोक्तं ह्जीवितादपि सत्यामतं ब्रवीमि ते॥१९ यतः शारीरस्योत्पत्तिरस्य मे
जीवितस्य च॥ कथं नामाप्रियं तस्य कुर्वा जीवितुमुत्सहे॥२० प्रत्यक्षः शारीरप्रभवः प्रियः साक्षाद्धि दा
गुरुः। हिता नाम्नुपदेष्टा च प्रत्यक्षं दैवतं पिता॥२१ आत्मबलं यथाशक्तिस्तत्र मा कोऽक्षिः सुखानि च। पिते
वाराधनीयोग्या देवतं हि पितामहस्तु॥२२ निंद्यश्च स्यात्कृतघ्नस्य। पापो निरयलोकगाः। मनसा १०९

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

महात्मना। मयि न्यस्तं वसुत्त्रव किं वा ज्ञातादविमोरवं॥४ दैवतं हि गुरुः श्रेष्ठः पिता राजा प्रभुश्च मे। त
स्याज्ञां शारसान्ष्टह्या करिष्यामि यथा क्रमं॥५ न व मन्ये स्वया कार्यं स्त्वथ्यं मे ब्रवीतो वचः। या
स्यामि न वसु धीना। वने चीर जटाधरः॥६॥ श्रुत्वा रिष्टस्य विदुषो धर्मज्ञस्य महात्मनः। पितुः श्वत्र
कथं नाम तनकुर्यान्महिदिध्म वच॥७ व्यलीकं तु ममास्यकं हृदयं दहती दहती वत्। नरतस्याभि
षेकं च पत्राज्ञापयति स्वयं॥८ अहं हि राज्यं [illegible] प्राणा निष्टान धनानि च। स्वयमेव प्रय
च्छेयं नरताय महात्मने॥९ त्वा [illegible] नरताय प्रियाचता। न मे स्त्यादयं क्वेयि
पादो सत्येनत्त शाता॥१० किं पुनर्मन्त्र [illegible] पिता भियाजितः। न ददां नरताया हम
प्रिजीवितमात्मनः॥११ तदा श्वासय राजानं [illegible] नमपि च स्वयं गमिष्याहं वनं ददि सुखवीनव
तुमि पिता॥१२ गच्छंत्वद्य दूतास्माच्छीघ्रं प्र व्रजितैर्हयैः। नरतं मातुलकुलात् पावर्त्तयितुं नराः॥
१३ पापा स्मि च गच्छामि वनवास ज्ञातिच्छणः पितुर्नियोगात्कैकेयि तव वा हृष्टमानसः॥१४ इति
रामवचः श्रुत्वा कैकेयी हृष्टमानसा। श्रद्दधाना प्रस्थानं त्वरयामास राघवं॥१५ एवं न वत्रयाम्यं
तो शाघ्रं प्रव्रजितैर्हयैः। नरतं मातुलकुला तु पावर्त्तयितुं नराः॥१६ तव त्वहं क्षमं मन्ये नास्सुकस्य

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com